

Резюме

Емельянов В. П., Коростиленко А. В., Новікова Л. В. Міжнародно-правові норми як підґрунтя щодо вдосконалення антитерористичного законодавства.

У статті розглянуто питання щодо шляхів вдосконалення антитерористичного законодавства України у світлі присвячених протидії тероризму міжнародно-правових норм. Висвітлено притаманні чинному національному законодавству недоліки та суперечливості й запропоновано варіанти їх усунення з метою забезпечення відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам.

Ключові слова: протидія тероризму, міжнародно-правові норми, антитерористичне законодавство України.

Резюме

Емельянов В. П., Коростиленко А. В., Новікова Л. В. Международно-правовые нормы как основание для совершенствования антитеррористического законодательства.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся совершенствования антитеррористического законодательства Украины в свете международно-правовых норм, направленных на противодействие терроризму. Выявлены присущие национальному законодательству недостатки и противоречия и предложены варианты их устранения в целях обеспечения соответствия отечественного законодательства международным стандартам.

Ключевые слова: противодействие терроризму, международно-правовые нормы, антитеррористическое законодательство Украины.

Summary

Yemelyanov V., Korostilenko A., Novikova L. International legal norms as the basis for improving counterterrorist legislation.

The article examines the issues on how to improve counterterrorist legislation of Ukraine in according to international legal norms aimed at fighting with terrorism. Shortcomings and contradictions that are inherent in the national legislation have been identified. The ways to ensure compliance between national legislation and international standards are proposed.

Key words: counteraction to terrorism, international legal norms, counterterrorist legislation of Ukraine.

УДК 343.8

Ю. В. КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК

*Юлія Володимирівна Кернякевич-Танасійчук,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Для вивчення історії становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України, що в подальшому сприятиме виробленню лінії з її удосконалення, слід спершу здійснити її періодизацію, встановити історичну хронологію, оскільки, як влучно сказав відомий вчений О. Є. Ферсман, «без хронології немає історії, як без історії немає істинної науки».

Т. О. Гончар стверджує, що залежно від магістрального шляху розвитку кримінального, кримінально-процесуального чи кримінально-виконавчого законодавства та правозастосовної практики – подальшої гуманізації або посилення карального впливу – можна виділити три наступні етапи кримінальної політики (політики у сфері боротьби зі злочинністю):

Перший етап – формування основ кримінальної політики (друга половина XIX ст. – 1917 р.), коли біля першоджерел цієї науки стояли видатні юристи Е. Феррі, Ф. Лист, А. Принс, К. План, І. Я. Фойницький, С. К. Гогель, М. П. Чубинський та ін.

Другий етап – формування радянської кримінальної політики (1917 р. – кінець 80-х років XX ст.), відзначений роботами вчених А. О. Піонтковського, О. А. Герцензона, А. Н. Трайніна, М. О. Беляєва, В. М. Кудрявцева, Ю. І. Ляпунова, Г. М. Миньковського, П. Н. Панченка, С. В. Бородіна, Л. Д. Гаухмана, М. І. Загороднікова, А. Е. Жалінського, М. О. Стручкова та ін.

Третій етап формування кримінальної політики визначається як пострадянський (з початку 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу)¹.

Порівняльно-історичний аналіз розвитку політики у сфері боротьби зі злочинністю дав змогу О. Д. Максимів умовно виділити наступні чотири її основні етапи: 1) зародження і формування основ політики у сфері боротьби зі злочинністю (середина XIX ст.); 2) формування радянської політики у сфері боротьби зі злочинністю: її понять, принципів, класового підходу (20-ті рр. – початок 70-х рр. XX ст.); 3) формування та розвиток

політики в сфері боротьби зі злочинністю пострадянського періоду (початок 90-х рр. XX ст.); 4) розвиток та становлення сучасної політики України у сфері боротьби зі злочинністю (кінець XX – початок XXI ст.)².

Зважаючи на особливості історичного розвитку України і, відповідно, на особливості розвитку кримінально-правової політики, П. Л. Фріс пропонує своє бачення її періодизації (і, отже, періодизації кримінального законодавства України): 1-й період – кримінально-правова політика Київської Русі і феодальної роздробленості (IX – середина XVII ст.); 2-й період – кримінально-правова політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст. – від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського); 3-й період – кримінально-правова політика періоду творення Української незалежної держави (1917–1922 рр.); 4-й період – кримінально-правова політика Української РСР (1917–1991 рр.); 5-й період – кримінально-правова політика незалежної української держави до ухвалення кримінального кодексу України (1991–2001 рр.).

При цьому вчений зазначає: «Як видно з часового ряду випадає відрізок часу з середини XVIII ст. по 1917 рік. Саме в цей час Україна перебувала у складі Російської імперії і на її території в повному обсязі діяло законодавство (у т.ч. кримінальне) метрополії. У цей період проведення Україною, яка була повністю позбавлена державної самостійності, а звідси і самостійності у питаннях створення національного законодавства, власної кримінально-політики було неможливим. У зв'язку із цим цей час випадає із загального ряду періодизації»³.

На думку К. Б. Марисюка, з метою максимально повного врахування специфіки видозмін кримінально-правової політики у сфері майнових покарань на українських землях етапи розвитку останньої варто поділити на такі: 1. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань за часів Київської Русі і в період феодальної роздробленості. 2. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі іноземних держав під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, а також у складі Великого князівства Московського, Угорщини та Молдавії. 3. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів Запорозької Січі та Гетьманщини. 4. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях за законодавством Російської імперії. 5. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини. 6. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів відновлення української державності. 7. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях після розпаду Австро-Угорщини у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. 8. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань Радянської України. 9. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань після проголошення незалежності України⁴.

О. Б. Загурський визначає наступну періодизацію кримінальної процесуальної політики України: 1) кримінальна процесуальна політика періоду Київської Русі і феодальної роздробленості (IX–XIV ст.); 2) кримінальна процесуальна політика на українських землях у складі Польщі, Литви, Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.); 3) кримінальна процесуальна політика України в період козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.); 4) кримінальна процесуальна політика періоду творення та розбудови Української державності (1917–1922 рр.); 5) кримінальна процесуальна політика Радянської України; 6) кримінальна процесуальна політика України в перше десятиріччя незалежності (1991–2001 рр.); 7) кримінальна процесуальна політика України (2001–2012 рр.); 8) сучасна кримінальна процесуальна політика України (2012 р. – до наших днів)⁵.

М. Ю. Кутепов слушно зазначає, що процес становлення і розвитку такого соціального явища, як кримінально-виконавча політика, відбувався в суспільстві залежно від єдиної правової політики держави на певних історичних етапах. Кримінально-виконавча політика відображає результати еволюції суспільства, держави та їх інститутів і відповідає певним періодам їх функціонування⁶.

Як підкреслює М. М. Яцишин у своїй фундаментальній праці «Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України», першу вдалу спробу скласти історію кримінально-виконавчої системи і законодавства України зроблено І. І. Резником та С. Я. Фаренюком, щоправда, в межах і обсязі, передбачених загальною концепцією навчального посібника з кримінально-виконавчого права України⁷. Так, автори посібника виділяли три головних періоди у розвитку кримінально-виконавчої системи і законодавства України: каральний (допенітенціарний), філантропічний, політичний⁸.

Перший, найтриваліший, період – *каральний* – охоплює майже весь час – від моменту фіксації у нормативних джерелах і пам'ятках звичаєвого права функції виконання кримінальних покарань і до кінця XVIII ст., коли під впливом прогресивних вчень сутність і система карних заходів почала поступово змінюватись. Другий період у пенітенціарній літературі дістав назву *філантропічного*, зважаючи на прагнення окремих осіб та суспільних формувань покращити умови тримання засуджених та привернути увагу широких кіл громадськості до незадовільного стану установ виконання покарань. Третій, останній, період розвитку кримінально-виконавчої системи і законодавства України – *політичний*. Він характеризується переходом питань у сфері виконання покарань на політичний ґрунт⁹.

В інших підручниках та навчальних посібниках з курсу «Кримінально-виконавче право України», як правило, міститься окремий розділ, присвячений розгляду питання історії кримінально-виконавчого законодавства. При цьому дослідженню підлягає:

- 1) пенітенціарне законодавство на теренах України в період з кінця XVI – до початку XX ст.;
- 2) кримінально-виконавче законодавство України в радянський період;
- 3) кримінально-виконавче законодавство незалежної України¹⁰.

У своєму монографічному дослідженні «Пенітенціарна система України» В. М. Прусс і Д. В. Ягунов проаналізували історичний розвиток пенітенціарної системи України, виокремивши його дорадянський та радянський період. Крім того, автори здійснили загальний огляд пенітенціарної системи України на сучасному етапі¹¹.

У результаті порівняльного аналізу критеріїв класифікації періодів становлення та розвитку кримінально-виконавчого законодавства України М. С. Пузирьов пропонує виділяти такі періоди розвитку національного законодавства у сфері виконання покарань:

1) законодавство у сфері виконання покарань Київської Русі та земель, що утворилися після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.);

2) законодавство у сфері виконання покарань у період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.);

3) законодавство у сфері виконання покарань козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської й Російської імперій (друга половина XVII – початок XX ст.);

4) законодавство у сфері виконання покарань періоду українського державотворення (1917– 1922 рр.);

5) виправно-трудова законодавство УСРР/УРСР (1922–1991 рр.);

6) виправно-трудова законодавство незалежної України до прийняття Кримінально-виконавчого кодексу (1991–2003 рр.);

7) сучасне кримінально-виконавче законодавство (з 2003 р. й дотепер)¹².

П. Л. Фріс вважає, що історія кримінально-правової політики це, по суті історія кримінального права. Саме через кримінальне право, яке є її механізмом, проявляється кримінально-правова політика в цілому. Водночас вчений зауважує, що для України, яка протягом сторіч була позбавлена державної незалежності, розглядати історію кримінально-правової політики лише через призму кримінального права – неможливо. Це треба здійснювати і в контексті розвитку кримінально-правових ідей українських мислителів, аналізуючи проекти нормативних документів, (що їх розробляли, хоча і не впроваджували в практику), праці українських вчених-правознавців¹³.

Такі міркування заслуговують на підтримку і можуть бути взяті за основу при дослідженні генезису кримінально-виконавчої політики.

Аналіз історії становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики слід здійснювати крізь призму дослідження розвитку законодавства (насамперед – кримінально-виконавчого як основного джерела кримінально-виконавчої політики), системи покарань, органів та установ, уповноважених реалізовувати відповідну політику шляхом виконання покарань.

Історія становлення кримінально-виконавчої політики (і кримінально-виконавчого права) бере свій початок з **Київської Русі**, основні правові постулати якої закріплені у першому кодифікованому акті того історичного періоду – «Руській Правді».

Відносно централізована Руська держава у першій третині XII ст. розпалася на окремі князівства, які вели між собою міжусобні війни. Київ утратив свої колишні могутність, політичну вагу і звання об'єднаного центру Русі. Зі складу Руської держави відокремилися незалежні: Чернігівське, Новгород-Сіверське, Переяславське, Волинське та Галицьке князівства, кордони яких розташовані у межах сучасної України. За двома останніми, після їх об'єднання, в історичній літературі міцно закріпився титул «спадкоємниці Київської Русі»¹⁴.

Основою правової системи **Галицько-Волинського князівства**, утвореного 1199 р., було право Київської Русі, а тому основним джерелом права залишалися норми звичаєвого права та «Руської Правди». Крім того, аналіз документів правового характеру Галицько-Волинського князівства свідчить про відсутність у їх змісті норм кримінально-виконавчого характеру.

Литовсько-Руська доба внесла ряд істотних змін до системи існуючих кримінальних покарань, фактично сприявши виокремленню кримінально-виконавчої функції¹⁵.

Основною правовою пам'яткою Литовсько-Руської доби були Литовські статuti, які видавалися у трьох редакціях: 1529, 1566 та 1588 рр., у змісті норм яких спостерігалася зміна системи покарань.

Після укладення Люблінської унії, згідно з якою відбулося об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу – **Річ Посполиту**, на українських землях залишався чинним і Литовський статут 1566 року. Після ухвалення 1588 р. III Литовського статуту це джерело права поширилося на всі українські землі й діяло протягом тривалого часу¹⁶.

Внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. було створено національну **українську козацьку державу** з власною правовою системою, побудованою на власних джерелах права. Ними насамперед стали норми звичаєвого права. Однак активно застосовувались норми Польсько-Литовських статутів, при цьому фактично це законодавство мало широке застосування на всій Україні (за винятком Слобожанщини, яка перебувала під впливом російських законів, хоча і там певною мірою застосовувались норми польсько-литовського законодавства)¹⁷.

Розвиток системи покарань **Гетьманщини** у другій половині XVII–XVIII ст. мав свої особливості, які полягали в існуванні кількох таких систем, утворених нормами Литовського статуту 1588 р., законодавства Гетьманщини, звичаєвого права Запорізької Січі, Кодексу 1743 р. та інституту покарання, заснованого на звичаєвому й загальному праві українського народу, а також наявності спільних рис між системами крими-

нального права, їх взаємовпливу, розвитку багатьох понять та інститутів кримінально-виконавчої системи під впливом змін у суспільно-політичній та соціально-економічній сфері, які відбувалися у досліджуваній період¹⁸.

Період перебування України у складі Австрійської (Австро-Угорської й Російської імперій (1764–1917 рр.) характеризується ліквідацією української державності, національної правової системи, поширенням на всій території України загальноімперської політики¹⁹. Цей період випадає з історії становлення кримінально-виконавчої політики України, оскільки позбавлена самостійності Українська держава була обмежена в можливості формування власного законодавства, а також політики, у тому числі політики у сфері виконання покарань.

Наступним етапом становлення кримінально-виконавчої політики був **період з 1917 р. до 1922 р., який ознаменувався творенням самостійної Української держави** і включав у себе три періоди: Українську Народну Республіку часів Центральної Ради, Українську державу гетьмана П. Скоропадського та Українську Народну Республіку часів Директорії, очолюваної С. Петлюрою.

Тривалим періодом в історії формування кримінально-виконавчої політики є **радянський час розбудови виправно-трудова система та виправно-трудова законодавства України**.

Кримінально-виконавчу політику радянського періоду слід називати виправно-трудова, оскільки саме для цієї сторінки історії характерною рисою було залучення засуджених, зокрема до позбавлення волі, до примусових, так званих виправно-трудова робіт.

У свою чергу, виправно-трудова політика радянської України складалася з таких історичних періодів:

- 1) початковий період (1917–1920 рр.);
- 2) період 20–30 рр. ХХ ст.;
- 3) період другої світової війни (1939–1945 рр.);
- 4) повоєнні роки та період десталінізації (1945 – перша половина 1960-х рр.);
- 5) період «застою» (сер. 1960 – сер. 1980 рр.);
- 6) період «перебудови» (1985–1991 рр.).

Розпад радянської держави створив сприятливе підґрунтя для реформування кримінально-виконавчої системи і **формування національної кримінально-виконавчої політики Української держави**. Першим кроком на цьому шляху було прийняття 11 липня 1991 р. постанови Кабінету Міністрів УРСР «Про Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР».

Прийняття 11 липня 2003 р. Кримінально-виконавчого кодексу України, який набрав чинності 1 січня 2004 р., стало початком нового етапу в історії кримінально-виконавчої політики України, який триває й до нині.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що кримінально-виконавча політика України пройшла наступні періоди становлення та розвитку:

- 1) кримінально-виконавча політика Київської Русі і феодальної роздробленості (IX–XIV ст.ст.);
- 2) кримінально-виконавча політика на українських землях у складі Польщі, Литви, Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.);
- 3) кримінально-виконавча політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.);
- 4) кримінально-виконавча політика періоду творення Української незалежної держави (1917–1922 рр.);
- 5) кримінально-виконавча політика Української РСР (1917–1991 рр.);
- 6) кримінально-виконавча політика незалежної Української держави до прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (1991–2003 рр.);
- 7) сучасна кримінально-виконавча політика України (2003 р. – до наших днів).

¹ Гончар Т. О. Поняття та основні етапи формування кримінальної політики: теоретичний аспект / Т. О. Гончар // *Правова держава*. – 2009. – № 11. – С. 93–94.

² Максимів О. Д. Історико-правовий аналіз розвитку політики в сфері боротьби зі злочинністю / О. Д. Максимів // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. – 2013. – Вип. 2. – С. 276. – (Серія «Юридична»).

³ Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : моногр. / П. Л. Фріс ; за заг. ред. М. В. Костицького. – К. : Атіка, 2005. – С. 39–40.

⁴ Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи / К. Б. Марисюк // *Форум права*. – 2012. – № 1. – С. 604.

⁵ Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект: моногр. / О. Б. Загурський. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. – С. 96.

⁶ Кутепов М. Ю. Історичні етапи становлення кримінально-виконавчої політики України / М. Ю. Кутепов // *Європейські перспективи*. – 2014. – № 10. – С. 116.

⁷ Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: моногр. / М. М. Яцишин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 52.

⁸ Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 38.

⁹ Там само. – С. 38–40.

¹⁰ Гель А. П. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, І. С. Яковець ; за ред. проф. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.; Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : підруч. / О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, К. А. Автухов, А. П. Гель, С. В. Лосич, С. С. Назимко ; за заг. ред.

д.ю.н., проф. О. М. Литвинова та д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 632 с.; Кримінально-виконавче право України [У схемах та таблицях] : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. І. Олефіра та проф. О. Г. Колба / [Олефір В. І., Колб О. Г., Рогатинська Н. З., Ткачук В. Є., Банах С. В.]. – К., 2016. – 264 с.

¹¹ Прусс В. М. Пенітенціарна система України : моногр. / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – Одеса : Фенікс, 2006. – 252 с.

¹² Пузирьов М. С. До проблеми оптимізації періодів розвитку законодавства України у сфері виконання покарань / М. С. Пузирьов // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 8. – № 2 (27). – С. 109.

¹³ Фріс П. Л. Вказана праця. – С. 36.

¹⁴ Захарченко П. П. Історія держави і права України / П. П. Захарченко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharchenko_p__storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf

¹⁵ Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 45.

¹⁶ Усенко І. Литовські статuti / І. Усенко, В. Чехович // Українське державотворення: невитребуваний потенціал : [словник-довідник] / за ред. О. М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – С. 271.

¹⁷ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2005. – С. 106–107.

¹⁸ Любченко Д. І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Д. І. Любченко; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – С. 6.

¹⁹ Яцишин М. М. Розвиток системи покарань в Україні / М. М. Яцишин, Т. В. Пашук // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 1(3). – С. 153–160 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aumvs_2012_1\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aumvs_2012_1(3)_21)

Резюме

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Періодизація становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України.

Стаття присвячена визначенню етапів становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України. У статті проаналізовано наукові підходи вчених щодо хронології формування та розвитку кримінально-виконавчої політики, а також таких складових частин політики у сфері боротьби зі злочинністю, як кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика. У результаті дослідження запропоновано авторську періодизацію становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України.

Ключові слова: періодизація, історія становлення, історія розвитку, кримінально-виконавча політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю.

Резюме

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Периодизация становления и развития уголовно-исполнительной политики Украины.

Статья посвящена определению этапов становления и развития уголовно-исполнительной политики Украины. Проанализированы научные подходы ученых к хронологии формирования и развития уголовно-исполнительной политики, а также такие составные части политики в сфере борьбы с преступностью, как уголовно-правовая и уголовно-процессуальная политика. В результате исследования предложена авторская периодизация становления и развития уголовно-исполнительной политики Украины.

Ключевые слова: периодизация, история становления, история развития, уголовно-исполнительная политика, политика в сфере борьбы с преступностью.

Summary

Kernyakevych-Tanasychuk Y. Periodization of formation and development of penal policy of Ukraine.

The article is devoted to defining the stages of formation and development of penal policy of Ukraine. The article analyzes the scientific approaches of scientists on the chronology of the formation and development of penal policy, and such components of policy in the fight against crime as criminal law and criminal procedure policies. The study author suggested periods of formation and development of penal policy of Ukraine.

Key words: periodization, story of formation, story of development, penal policy, policy in the fight against crime.